

Ірина Бестюк

*кандидат філологічних наук, доцент
м.Рівне*

**АЛТАЙ: КОСМО-ПСИХО-ЛОГОС
В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТ.**

Геокультурний портрет Алтаю концептуалізований в українських текстових версіях: модерній («Чорне озеро (Кара-Кол)»)

(1929) Володимира Гжицького [Див.: 1]) і неомодерній (лірика Миколи Руденка 1986 року). Репортажному чиннику, визначальному в романі, автор якого обрав цей регіон для пізнавальної мандрівки, протиставлений поетичний ескапізм митця в умовах вимушеної несвободи. Спільна етноімагологічна стратегія пізнання себе через іншого (чужого) проблематизує художній простір «алтайського тексту».

Контамінація сенсів Алтай/Україна вирізняє лірику Миколи Руденка (1920–2004), дисидента, шістдесятника, засновника Української Гельсінської Групи, який 1986 року разом із дружиною відбував заслання в селі Майма, що за сто кілометрів від села Чемал, де розгортаються події роману «Чорне озеро». Тут він написав такі поезії, як «На Катуні» (04.01.1986), «Життя ріки» (08.01.1986), «Чи рік, чи вік... І хто тебе прирік» (10.01.1986), «Гроза в горах» (07.02.1986), «Бабурган» (14.02.1986), «Туга» (15.02.1986), «Перед землетрусом» (22.09.1986), «Старі алтайці» (11.11.1986) та ін. Завдяки цим творам, в українському художньому просторі локалізована Катунь, – ріка, на берегах якої розташовані Майма і Чемал. У «нескладних алтайських піснях», з одноманітними мелодіями, – визнає наратор В.Гжицького, – оспівана «страшна й любима Катунь» [3, 188-189]; з нею пов'язаний і «національний страх води» [3, 78]. Сюжет поезії «На Катуні» М.Руденка про боротьбу молодої матері й «зажерливої ріки» за дитину відсилає до романного епізоду про те, як Таня, героїня В.Гжицького, під час паводку рятує школяра, а сама гине.

У художній свідомості українських авторів Катунь сугерує національні аналогії. *Ідеологічні*: у романі озвучене застереження щодо імперських експериментів із ландшафтом колонізованої держави (т.зв. Дніпрельстан на Катуні) [1, 13]. І – *філософські*: в умовах фізичної несвободи протагоніста М.Руденка рятують духовно-езотеричні практики розширення свідомості («Затиснутий між гір, як між сокир, / Готуюся зустріти третю весну, / А місяць дивиться в катунський вир / Так само, як у Ворсклу чи у Десну. /.../ І тільки небо та ріка / Мені назустріч відкривають душу» [5, 560]). Портретовані «Старі алтайці» ностальгійно асоційовані з рідним етносом («Щось в їхніх постатях було / Таке близьке і зрозуміле – / Мов я вернувся у село / Вкраїнське, золотаво-біле»).

Згадана у мемуарах Раїси Руденко, ця річка – у центрі поетичного універсуму її чоловіка. У міфологічних уявленнях алтайців (ойротів) Катунь – місце вирішальної битви перед приходом Білого Бурхана, тобто перед народженням нової релігії, яка об'єднає розрізнені алтайські племена. «Катунь розбурхано реве» у поезії М.Руденка з промовистою назвою «Перед землетрусом», що символізує бунтівні сподівання українця, який переживає власне заслання як національну травму: наприкінці ХХ ст. йому нестерпно визнавати невитравність сталінських сценаріїв. У фінальних переконаннях про радикальні (тектонічні) зміни у долі рідного народу закладена агні-йогівська ідея про незворотність, інерційність, психічної та природної енергії [Див.: 4, 194]: «Хто зрушив гору – соняшник чи я?» [5, 574]. Метафізичне зближення репресованого нащадка із розкуркуленими предками, злиття духовних енергій, символізує соняшник, який «гранітну товщу корінцем прошив» [5, 574].

Як відомо, саме в Алтаї шукав заповітну Шамбалу російський художник і філософ Микола Реріх (1874–1947), ініціатор знаменитої Центрально-Азійської експедиції (1923–1928). Його праці «Серце Азії» й «Алтай – Гімалаї» побачили світ в один рік із «Чорним озером», у художній фактурі якого відображені шаманські ритуали, зображальна ретельність яких відповідає антропологічним описам М.Еліаде. Асоційовані з цим краєм антропософські пошуки, виняткові духовні практики (чи, як писав М.Реріх, «екстеріоризація чуттєвості») імпліковані у філософській парадигмі алтайської лірики М.Руденка. Медитація ліричного героя під час «Грози в горах» відповідає архетипній логіці шаманської подорожі («І я поринаю в біблійні віки, / Що котять Іллю в грозовій колісниці. /.../ Завісу відгорнуто тільки на мить – / Там інші світи, потойбічні дороги...» [5, 574]), а призначення шамана (цілителя і психопомпа [2, 165]) ототожнене з місією поета-речника – повернути етнонаціональну тожсамість безкрилим і ницим співвітчизникам, «малим отим рабам» (Т.Шевченко).

Інтегрований в українську літературу, алтайський Космо-Психо-Логос (Г.Гачев) збагачує її «антропологічну уяву» (А.Менцвель), увиразнює етноімагологічні аспекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бестюк І. Способи трансляції живописного і музичного в інтермедіальній поезиці роману «Чорне озеро (Кара-Кол)» (1929) Володимира Гжицького / І.Бестюк // Кременецькі компаративні студії : [науковий часопис / ред.: Д.Чик, О.Пасічник] 2019. Вип. ІХ. – С.8-16.
2. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Пер. з нім., фр., англ. Г.Кьорян, В.Сахно. – К.: Основи, 2001. – 591 с.
3. Гжицький В. Чорне озеро (Кара-Кол) : роман / В.Гжицький ; передмова С.Жигун. – К. : ВЦ «Академія», 2015. – 352 с. – (Серія «In crudo»).
4. Рерих Н. Избранное / Сост. В.М.Сидоров. – М. : Сов. Россия, 1979. – 384 с.
5. Руденко М. Вибране: Вірші та поеми (1936 – 2002) / Упорядкування, передмова і післямова Талалая Л.М. – К. : Дніпро, 2004. – 800 с. (Серія «Бібліотека Шевченківського комітету»).